

УДК 327(477.87)

DOI: 10.24919/2519-058x.6.123753

Іван ГОДЯ,

orcid.org/0000-0002-4027-8811

кандидат економічних наук, факультет «Туризму та міжнародних комунікацій», кафедра туристичної інфраструктури і сервісу, Ужгородський національний університет (Україна, Ужгород), dz2352@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАКАРПАТТЯ У ТРАНСКОРДОННЕ: НАПРЯМИ, ФОРМИ, ІНСТРУМЕНТИ

У статті простежено трансформацію прикордонного співробітництва Закарпатської області у транскордонне, проаналізовано зміну напрямів, форм та інструментів взаємовідносин Закарпаття із сусідніми регіонами впродовж другої половини XX – початку XXI ст. Визначено основні напрями ТКС за участю Закарпаття, серед яких важливе місце посідає туризм. До головних організаційних форм ТКС належать: кластери, міські агломерації, регіональні мережі, транспортні коридори, міжрегіональна корпорація, регіональні угоди і проекти, євро регіони та ін.

Ключові слова: прикордонне співробітництво, транскордонне співробітництво, напрями, форми, інструменти взаємовідносин, туристичні кластери.

Ivan HODIA,

PhD (Economy), Faculty of Tourism and International Communications, Department of Tourism Infrastructure and Services Uzhgorod National University (Ukraine, Uzhgorod), dz2352@gmail.com

TRANSFORMATION OF TRANSCARPATHIA'S FRONTIER COOPERATION INTO A TRANSFRONTIER ONE: DIRECTIONS, FORMS, AND INSTRUMENTS

The article analyzes the transformation of the Transcarpathian region border cooperation into a transboundary region. It also examines the change of directions, forms and tools of the Transcarpathian interrelations with neighboring regions during the second half of the 20th and the beginning of the 21st centuries. It is determined that the main areas of cross-border cooperation with the participation of Transcarpathia are such: forestry activities, tourism, transboundary ecological-economic cooperation, development of local culture and preservation of historical heritage; environment protection, mitigation and adaptation to climate change; improving the access to the regions, developing sustainable and climate-friendly transport and communications networks and systems; common challenges in the field of security and protection, growth of population welfare of the border areas, activation of foreign economic relations, etc. The main organizational forms of cross-border cooperation include: clusters, urban agglomerations, regional networks, transport corridors, interregional industrial alliances, interregional business associations, interregional corporation, regional agreements and projects, Euroregions, etc. The article points out that the most promising direction of activation of foreign economic relations in the studied territory is the expansion of the network of cross-border tourist clusters in the Ukrainian-Slovak, Ukrainian-Hungarian, Ukrainian-Romanian and Ukrainian-Polish transboundary regions. One of such projects may be a tourist cluster covering the Transcarpathian region of Ukraine and the bordering areas.

The main problems of further development of cross-border cooperation with the participation of Transcarpathia are identified, namely: insufficient institutional and legal support of the system of cross-border cooperation of Ukrainian regions; excessive centralization of foreign economic activity, restrictions that do not allow local self-government bodies to carry out the necessary volume of international economic relations; poor quality of service of the border traffic due to inconsistency of the design capacity of the international automobile check points with actual indicators and their congestion; insufficient investment climate of the border regions of Ukraine; ineffective use of grants; somewhat limited and poorly developed trunk-burden infrastructure, which is a major complication in trade with Ukraine, etc. Along with the economic and legal barriers of cross-border cooperation, public barriers are important, particularly, negative historical experience, lack of entrepreneurial psychological readiness for business cooperation, mental differences, language barriers, lack of regional

cross-border conscience, fear of losing identity, population expectations with regard to the practical results of cross-border cooperation is often not justified. Elimination of these barriers is a priority task, both at the state level and at the local level.

Key words: border cooperation, cross-border cooperation, directions, forms, means of mutual relations, tourist clusters.

Иван ГОДЯ,

*кандидат экономических наук, факультет «Туризма и международных коммуникаций»,
кафедра туристической инфраструктуры и сервиса, Ужгородский национальный университет
(Украина, Ужгород), dz2352@gmail.com*

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРИГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ЗАКАРПАТЬЯ В ТРАНСГРАНИЧНОЕ: НАПРАВЛЕНИЯ, ФОРМЫ, ИНСТРУМЕНТЫ

В статье прослеживается трансформация приграничного сотрудничества Закарпатской области в трансграничное, проанализированы изменение направлений, форм и инструментов взаимоотношений Закарпаття с соседними регионами в течение второй половины XX – начала XXI в. Определены основные направления ТГС с участием Закарпаття, среди которых важное место занимает туризм. К главным организационным формам ТГС относятся: кластеры, городские агломерации, региональные сети, транспортные коридоры, межрегиональная корпорация, региональные соглашения и проекты, еврорегионы и др.

Ключевые слова: приграничное сотрудничество, трансграничное сотрудничество, направления, формы, инструменты взаимоотношений, туристические кластеры.

Постановка проблеми. Наявність значних туристично-рекреаційних ресурсів на території Карпатського Єврорегіону забезпечує нарощування потенціалу відпочинкової індустрії в державах-сусідах: Україні, Угорщині, Словаччині, Польщі, Румунії. Це дає всі підстави для спільного використання учасниками ринку туристичних послуг прикордонних регіонів цих країн наявного туристично-рекреаційного потенціалу з метою отримання синергетичних ефектів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС. Це є особливо актуальним для Закарпаття, розташування якого на кордонах з чотирма зазначеними країнами визначає важливість для регіону розвитку транскордонного співробітництва з прилеглими територіями суміжних країн, а для України – використання потенціалу краю як природного моста між Східною та Центральною Європою. «Потрібно брати до уваги, – підкреслює Є. Кіш, – що після приєднання у 2004 р. центральноєвропейських країн до ЄС Україна може формувати політику сприяння транскордонному співробітництву (ТКС) не лише з кожною з них або з відповідними регіональними, але й безпосередньо з керівними європейськими структурами. В свою чергу, з кожним західним сусідом, зокрема з прикордонними адміністративно-територіальними одиницями, органи влади України можуть погоджувати і здійснювати спільні кроки в структурах ЄС, зокрема, з метою реалізації спільних транскордонних проектів. Таким чином, співпраця між прикордонними адміністративно-територіальними одиницями виконує також роль інструменту європейської інтеграції України, зокрема її регіонального виміру» (Кіш та ін., 2014). Зауважимо, що прикордонне співробітництво Закарпаття з сусідніми країнами має тривалу історію, упродовж якого воно зазнало значної трансформації.

Аналіз досліджень. Дослідженням транскордонного співробітництва України взагалі й Закарпаття зокрема присвячено чимало праць таких науковців, як Н. Габчак (Габчак, 2016), В. Гарагонич (Гарагонич, 2010), Б. Дяченко (Дяченко та ін., 2006), І. Заблодська (Заблодська, Ахромкін, 2013), Є. Кіш (Кіш, Лендьял, Мітряєва, 2014), Н. Куля (Куля, 2014), О. Лизанець (Лизанець, 2010), Н. Мікула (Мікула, 2008), О. Передрій (Передрій та ін., 2003), М. Рубіш (Рубіш, 2013), К. Сочка (Сочка, 2014), В. Фуртій (Фуртій, 2016) та ін. У своїх роботах вони розглядають історичні аспекти та сучасний стан розвитку транскордонного співробітництва Закарпаття в різних сферах, розвиток туризму у посткомуністичних країнах, які межують із Закарпаттям, тощо. Однак співробітництво в галузі туризму висвітлено недостатньою, на наш погляд, мірою. Крім того, динаміка розвитку транскордонного співробітництва вимагає новіших досліджень. При цьому важливо

простежити зміни напрямів та інструментів транскордонного співробітництва, які відбулися за останні майже три десятиліття.

Мета статті – проаналізувати трансформацію напрямів, форм та інструментів транскордонного співробітництва Закарпаття із сусідніми регіонами впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Закарпатська область розташована на крайньому заході України. На північному сході, сході й південному сході межує зі Львівською та Івано-Франківською областями, а на північному заході, заході та півдні кордони області збігаються з державним кордоном України загальною протяжністю 467,3 км, у тому числі з Польщею – 33,4 км, Словаччиною – 98,5 км, Угорщиною – 130,0 км та Румунією – 205,4 км. Загальна протяжність державного кордону з суміжними державами становить 467,2 км (Статистичний щорічник, 2017: 23).

Унікальне геополітичне розташування області на перехресті міжнародних транспортних, економічних, торговельних, культурних шляхів сприяє розвитку й подальшому поглибленню всебічного міждержавного співробітництва, відводить важливу роль регіону в інтеграції України в європейські структури.

В історичному аспекті транскордонне співробітництво із суміжними країнами Закарпатської області бере свій початок з 1946 р. У перші повоєнні роки, незважаючи на майже непрозорий режим кордонів, спостерігалось взаємне прагнення громадськості, населення прикордонних областей і країв до встановлення або ж відновлення безпосередніх контактів.

У результаті розв'язання цілої низки складних економічних і соціальних питань у кожній з країн склалися сприятливі передумови для налагодження прикордонного економічного співробітництва. На початку 50-х рр. минулого століття, прикордонні контакти закарпатських (Україна), східнословачьких (Чехословаччина) і саболч-сатмарських (Угорщина) трудових колективів мали переважно пізнавальний характер. Первинною формою прикордонних зв'язків було ділове листування між партійними органами, державними установами та громадськими організаціями з різних питань і сфер спільної діяльності, обмін вітальними телеграмами, листами з нагоди національних свят та ін. (Приграничне співробітництво, 1990: 31).

Ці роки можна вважати першим етапом транскордонного співробітництва. На початку зв'язки зводилися до участі населення сусідніх країн в естафетах дружби і мітингах на кордонах. Відбувалися, щоправда нечисленні, візити чехословачьких, угорських, румунських делегацій задля ознайомлення з формами і методами роботи традиційних радянських установ з питань керівництва відновленням зруйнованого війною народного господарства, будівництва нових об'єктів виробничого і соціально-культурного призначення.

В умовах прикордонного співробітництва першого етапу існували такі форми, як обмін передовим досвідом роботи в різних напрямках і галузях діяльності; надання всебічної допомоги партнерами один одному на безвалютній основі через встановлення прикордонного товарообігу, торгівлі між торговельними організаціями прикордонних областей.

Особливої актуальності прикордонне співробітництво набуло у сфері розвитку і взаємодії прикордонної транспортної інфраструктури. Навесні 1966 р. стала до ладу нова електрифікована 100-кілометрова ширококолейна залізниця між станціями Ужгород – Павлове – Кошице. Прикордонна дільниця Чоп – Чірна-над-Тисою була переведена на електрифіковану тягу. І як результат, якщо спочатку станція обслуговувала 250 тис. тонн вантажів, то вже у 1977 р. – 8 – 10 млн тонн (Дяченко та ін., 2006: 121).

Другий етап у розвитку прикордонного співробітництва Закарпатської області бере свій початок у 1971 р. і пов'язаний з прийняттям країнами-членами Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) Комплексної програми дальшого поглиблення і удосконалення співробітництва та розвитку соціалістичної економічної інтеграції. Особливістю цього етапу було те, що форми прикордонних зв'язків усе більше охоплювали виробничу, науково-технічну сфери, активно сприяли процесам реалізації інтеграційних програм у рамках співробітництва країн-членів РЕВ. На цьому етапі поглиблювався зміст форм міжнародних і прикордонних зв'язків, які існували до того. Вони стабілізувалися, переводилися на планову основу співробітництва на базі річних і дворічних планів. Здійснювалася реконструкція залізничних і автомобільних коридорів на кордонах,

будувалися гідротехнічні прикордонні об'єкти, міжнародні високовольтні лінії електропередач, а також мережа транзитних газо-, нафтопродуктів та об'єктів, що забезпечували їх функціонування (Дяченко та ін., 2006: 122).

Традиційною формою співробітництва між Закарпатською областю і сусідніми країнами було надання сільськогосподарськими підприємствами взаємодопомоги у збиранні врожаю зернових культур, поширювався досвід господарювання. У процесі взаємообміну досвідом відбувався його подальший розвиток, формувалася спільний передовий досвід, що стало новим колективним надбанням прикордонного співробітництва.

Третій етап у прикордонному співробітництві припав на другу половину 80-х рр. ХХ ст. Характерним для нього було посилення виробничо-економічних зв'язків, впроваджувалися нові форми співробітництва, дедалі глибше вони охоплювали виробничу систему. Це стало можливим завдяки реформам, що здійснювалися у господарському управлінні в СРСР і, зокрема, у питаннях зовнішньоекономічної дальності. З метою заохочення підприємств, що розвивали прямі зв'язки, їм залишалася уся валютна виручка від кооперативних поставок. Для поставок у рамках прямих зв'язків було передбачено спрощений митний режим, за яким дозвіл на експорт та імпорт надавався автоматично на базі укладених договорів. Було значно спрощено і порядок відрядження спеціалістів підприємств-учасників співробітництва, яке переросло в транскордонне (Регіони України, 2005: 457–458).

Вищою формою у прямих зв'язках із закордоном стало створення спільних підприємств за участі зарубіжних партнерів. Одним із таких прикладів було створення радянсько-чехословацького науково-виробничого об'єднання «Робот» у м. Пряшеві (1986), до якого увійшли 6 чехословацьких і 8 радянських проектно-конструкторських організацій та підприємств, у тому числі Мукачівський верстатобудівний завод ім. Кірова (Передрій, 2003: 136).

Таким чином, третій етап на межі другої половини 80 – 90-х рр. ХХ ст. відіграв певну позитивну роль у процесі трансформації прикордонної співпраці Закарпаття до транскордонного співробітництва регіонів. Проте реальну правосуб'єктність на здійснення транскордонних зв'язків загальноєвропейського типу з прикордонними адміністративно-територіальними одиницями Закарпатська область отримала лише одночасно з незалежністю України. Цей період з 1991 р. до травня 2004 р. О. Лизанець відносить до четвертого етапу як прикордонного, так і транскордонного співробітництва, оскільки воно характеризується співробітництвом прикордонних територій незалежних держав, які утворилися після демократичних революцій та проголошення незалежності України (Лизанець, 2010: 109).

П'ятий етап прикордонного співробітництва, яке перейшло у транскордонне, варто вести з травня 2004 р., коли сусідні держави – Угорщина, Словаччина, Польща, які межують у межах кордонів України із Закарпатською областю, стали членами Європейського Союзу.

Аналізуючи історію розвитку прикордонного і транскордонного співробітництва, варто, на думку В. Гарагонича, враховувати недоліки і упущення, які були характерні для комуністичних часів. А це – директивно-примусовий характер вказівок, відсутність вираження справжніх інтересів населення, політична та ідеологічна кон'юнктура основа, шаблонність рішень і уніфікація дій. «І хоча, – зауважує вчений, – попередній тип взаємозв'язків показав свою нестійкість, однак було б помилково повністю відмовлятися від системи контактів, заснованих у той час. Зокрема, численні зв'язки між школами та університетами, а також між молодіжними та культурними організаціями можуть бути використані у нових умовах прикордонного співробітництва. Доцільно ретельно й уважно проаналізувати весь досвід прикордонного співробітництва, відділити зерно від полови, щоб вкотре не наступати на граблі помилок минулого» (Гарагонич, 2010: 95).

Науково-методичне та правове забезпечення міжрегіонального (транскордонного) співробітництва – це сукупність сучасних інструментів (форм, методів, підходів, політик, концепцій стратегій, нормативно-правових актів), а його активізація передбачає визначення та впровадження сучасних (новітніх) організаційних форм, які є складовими інфраструктури міжрегіонального співробітництва.

До сучасних організаційних форм міжрегіонального співробітництва, на думку І. Заблудської, слід віднести: кластери, міські агломерації, регіональні мережі, транспортні коридори, міжрегіо-

нальні союзи промисловців, міжрегіональні асоціації підприємців, міжрегіональну корпорацію, регіональні угоди і проекти, єврорегіони тощо, які сприяють прискоренню обігу матеріальних, фінансових, інформаційних, трудових ресурсів регіонів та підвищення ефективності їх використання завдяки застосуванню переваг та можливостей сучасних організаційних форм транскордонного співробітництва (Заблудська, Ахромкін, 2013: 22).

За роки незалежності України Закарпатська область нагромадила багатий досвід ТКС:

- виступила ініціатором створення у 1993 р. Карпатського Єврорегіону;
- є активним учасником у Програмах сусідства;
- здійснює дослідження і розвиток транскордонного та міжрегіонального співробітництва;
- активізує свою діяльність у впровадженні стратегічно важливих проектів транскордонного співробітництва;
- є важливою територією щодо впровадження інноваційних програм та проектів ЄС (Рубіш, 2013: 190).

Закарпатська область виступає одним із найбільш активних учасників транскордонного співробітництва в Україні. Вона багато років поспіль бере участь у реалізації усіх програм сусідства, які діють на східному кордоні ЄС: TACIS, INTERREG, FARE, CADSES, ENPI. Як результат, існує ціла низка успішних проектів, реалізованих в області за фінансової підтримки ЄС. Зокрема, йдеться про таке:

- 1) проект соціально-медичної реабілітації дітей в дитячій обласній лікарні;
- 2) проект розвитку мережі очистки стічних вод «Чиста Вода»;
- 3) проекти будівництва протипаводкових об'єктів та управління паводками у басейнах річок області;
- 4) проект розвитку малого і середнього бізнесу;
- 5) проведення капітального ремонту під'їзних шляхів до пунктів пропуску на українсько-угорському кордоні;
- 6) заснування низки туристично-інформаційних центрів;
- 7) побудова вантажного терміналу у пункті пропуску Ужгород, що дало можливість збільшити потік вантажного автотранспорту з 150 до 500 од. на добу;
- 8) проведення реконструкції пункту пропуску «Чоп – Загонь» на кордоні з Угорщиною.

З метою активізації транскордонного та міжрегіонального співробітництва Закарпатська обласна рада за період із грудня 2016 р. до грудня 2017 р. прийняла низку програм, що передбачають різноманітні заходи соціально-економічного, науково-технічного, екологічного, культурного співробітництва із зарубіжними країнами на регіональному та місцевому рівнях, поглиблення співпраці, прискорення розбудови прикордонної інфраструктури, створення спільної системи захисту навколишнього природного середовища тощо.

Йдеться про щорічні програми: Програма співробітництва між Закарпатською областю (Україна) та округом Верхня Франконія (Німеччина); Виконавчий протокол до Меморандуму про співпрацю між Закарпатською обласною державною адміністрацією, обласною радою та Кошицьким самоврядним краєм; Програма спільних дій Пряшівського самоврядного краю та Закарпатської обласної державної адміністрації, Закарпатської обласної ради; Програма фінансового забезпечення розвитку транскордонної співпраці органів місцевого самоврядування Закарпатської області та ін.

Обласна рада і надалі працює у напрямку розвитку ділової прикордонної інфраструктури, поглиблення міжнародного й транскордонного співробітництва та співпраці між місцевими і регіональними громадами країн-сусідів. Унаслідок цього протягом 2017 р. спільно із зарубіжними партнерами реалізовано більше 10 інвестиційних проектів. У цьому напрямі здійснюється багато промоційних заходів, впроваджуються нові ініціативи.

Загалом обласна влада докладает максимум зусиль для створення позитивного інвестиційного іміджу регіону. Тому головний зміст діяльності обласної ради полягає у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад Закарпаття: залучення інвестицій у розвиток економіки та соціальної сфери, розширення міжрегіональних та транскордонних зв'язків, пошук додаткових джерел наповнення бюджету. З цією метою прийняття і реалізовується низка цільових

програм у різних сферах життєдіяльності: освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, соціального забезпечення, екології, туризму, протипаводкового захисту.

У цей період активізовано роботу, спрямовану на поглиблення міжнародної співпраці з угорськими партнерами. Майже 100 проектів з енергозбереження, капітального ремонту установ соціальної сфери загальною вартістю більше 30 млн. грн. реалізовано за 2015 – 2017 рр. спільно з угорськими партнерами в рамках програми Східного партнерства.

У 2017 р. Закарпаття отримало від уряду Угорщини гуманітарний вантаж із хірургічними інструментами та іншими засобами медичного призначення вартістю 405 тис. євро. Упродовж останніх двох років з ініціативи резидентів та лікарів Семелвейської університетської клініки та за підтримки уряду Угорщини було проведено скринінгове обстеження стану здоров'я жителів 15 населених пунктів Закарпаття. Так, наші угорські сусіди повністю забезпечили Закарпатський край необхідними дитячими вакцинами, які були відсутні, або у лікарнях їх було недостатньо. Також 2017 р. обласна лікарня ім. Андрія Новака отримала з Угорщини розчини для перитонеального діалізу для хворих з хронічною нирковою недостатністю на суму 750 тис. грн. (Про роботу Закарпатської обласної ради, 2017).

За сприяння Комітету Регіонів ЄС, Уряду Угорщини, згідно з рішеннями Загальних зборів Саболч-Сатмар-Березької області Угорщини та Закарпатської обласної ради, діє Європейське об'єднання територіального співробітництва з обмеженою відповідальністю «ТІСА» (Tisza EGTC), завдяки якому відносини між двома країнами отримали новий імпульс. З часу заснування цього юридичного інструменту ЄС, покликаного розвивати співпрацю регіонів, Tisza EGTC є першим проектом в Україні, першим об'єднанням, створеним між країною-членом ЄС та третьою країною, тобто, по суті, прецедентом.

Як підкреслив голова Закарпатської облради М. Рівіс, створення європейського територіального об'єднання відіграє унікальну роль для Закарпаття, яке стане майданчиком для відпрацювання нових механізмів та форм співробітництва України з ЄС за рахунок фінансування спільних транскордонних проектів. Це стане ще однією сходинкою для використання відносно нового юридичного інструменту Європейського Союзу – співпраці у рамках Європейського об'єднання територіального співробітництва як одного з інноваційних елементів реалізації регіональної політики ЄС «Європа без роз'єднуючих кордонів». Реалізація цього проекту дозволить залучити кошти ЄС для здійснення низки спільних проектів, спрямованих на вирішення найболючіших проблем територіальних громад Закарпаття (У Закарпатській облраді, 2016).

На сьогодні, зазначає Н. Степаненко, туризм виступає активним чинником активізації міжнародного співробітництва. Однак без важелів державного втручання, тобто регулювання туристичної галузі, успішний вихід України на зовнішні ринки туристичних послуг неможливий. Державі необхідно досягати високого рейтингу в розвитку цієї галузі. Мається на увазі не лише величезний потенціал акумуляції фінансових ресурсів, а й міжнародний авторитет і сфера впливу в глобальному середовищі. Для досягнення такого результату Україні необхідна ефективно розроблена стратегія «завоювання» світового туристичного ринку. При її розробці необхідно враховувати той факт, що найкращі умови розвитку туристичних послуг уже сформовані й досконалі в розвинутих державах, а це, в свою чергу, сприяє розвитку жорсткої конкуренції на цьому ринку (Степаненко, 2014).

Це повною мірою стосується і Закарпаття, яке характеризує наявність різноманітних та багатих природних рекреаційних ресурсів, вигідне розташування у географічному центрі Європи, наявність відповідної прикордонної інфраструктури, надлишок кваліфікованих дешевих людських ресурсів, об'єктивно зумовлені обмеження для розвитку окремих галузей економіки (зокрема сільського господарства), екологічно чисте навколишнє середовище, податкові пільги. Усе це – основні передумови, що визначають пріоритетність спеціалізації регіонального господарського комплексу на туристично-рекреаційному напрямку. Протягом століть Закарпаття перебувало у складі різних держав, що знайшло відображення в архітектурних пам'ятках, культурних традиціях, особливостях національної кухні, які поєднують українські, угорські, словацькі, румунські риси (Сочка, 2014: 44).

Серед основних напрямків розвитку ринку туристичних послуг Закарпаття у контексті транскордонного співробітництва слід відзначити такі:

- спільні транскордонні проекти Закарпатської та Саболч-Сатмар-Березької областей на тему: «Транскордонні туристичні шляхи та пам'ятки архітектури», в рамках якого видано путівники українською та угорською мовами; «Розширення прикордонних професійних зв'язків»; «Створення регіонального туристичного інформаційного центру в Закарпатській області». У рамках останнього створено турінфоцентр у Берегові Закарпатської області. Стратегічним напрямком співпраці, в якому зацікавлені як Україна, так і Угорщина є «інструмент» сусідства Європейської Комісії під назвою «Програма Сусідства: Україна – Угорщина – Словаччина». У рамках цієї програми Європейською Комісією виділено фінансування, яке сторони повинні освоїти за допомогою написання неприбуткових проектів. Угорська сторона зацікавлена у спільному з українською стороною написанні проектів, оскільки це є єдиною можливістю залучення коштів з європейських структурних фондів;

- особливості природно-ресурсного потенціалу та системи розселення дають змогу розвитку різних видів туристичних маршрутів у межах транскордонного регіону (міжнародні туристичні маршрути: «Спільна культурна спадщина: Україна – Румунія», «Карпатський Єврорегіон», «Шляхами бравого солдата Швейка», «Зелене коло» та ін.);

- розвинута система освіти в галузі туризму, спорту та культури;

- наявність спільних туристичних та краєзнавчих центрів;

- перетин транзитних міжнародних шляхів (автомобільних, залізничних, авіаційних) тощо.

Перспективи розвитку транскордонного співробітництва за участю Закарпаття викладено у «Стратегії розвитку Закарпатської області на період до 2020 рр.». Роль ТКС у цьому документі розглядається стратегічною і постійно зміцнюваною та вдосконалюваною платформою для економічного, культурного та духовного розвитку Закарпаття і його громад. Більше того, якщо у Регіональній стратегії до 2015 р. ТКС було виділено в окрему стратегічну ціль «Поглиблення транскордонної та єврорегіональної співпраці», то в Стратегії Закарпаття-2020 підкреслюється, що ТКС як один із важливих інструментів регіонального розвитку доцільно поширити на реалізацію усіх без винятку стратегічних і операційних цілей та завдань.

Таким чином, нова регіональна стратегічна роль ТКС буде обумовлена ще й сучасними європейськими підходами до взаємодії прикордонних територій з визначенням пріоритетів фінансової підтримки ТКС щодо таких аспектів взаємодії, як: економіка; суспільство і соціальна сфера; екологія та сталий розвиток; організаційні та адміністративні механізми співпраці. І це саме ті аспекти, на розв'язання проблем яких нині в регіонах України і спрямовані Стратегії їх регіонального розвитку.

Важливим є й те, що регіональна політика ЄС, спрямована на ліквідацію диспропорцій розвитку і підвищення рівня життя населення, здебільшого стосується периферійних, східних регіонів країн-сусідів України, що є сусідніми до периферійних ще з часів СРСР західних регіонів України, до яких належить і Закарпаття. Отже, цілі ЄС і України щодо просторово-регіонального розвитку повністю збігаються, їх досягнення значною мірою може забезпечуватись через механізми й інструменти ТКС.

Ефективним інструментом у розв'язанні економічних та політичних проблем прикордонних регіонів суміжних країн вбачається створення туристичних кластерів, за визначенням Н. Мікули, – «групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, що географічно зосереджені у транскордонному регіоні, співпрацюють та конкурують, спеціалізуються в різних галузях, проте пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна одну, об'єднуючись для реалізації спільних проектів чи виготовлення спільних продуктів, що в кінцевому підсумку дає можливість отримання синергетичних та мережевих ефектів, дифузії знань та навичок тощо» (Мікула, 2008: 132).

Впровадження кластерного підходу вважається в Європі одним із ефективних засобів забезпечення конкурентоспроможності національної та регіональної економіки. Реалізація загальноєвропейських засад просторового розвитку, розширення ЄС до кордонів України, активізація транскордонного співробітництва та реалізація Державної стратегії регіонального розвитку України

зумовили необхідність розробки і впровадження нових механізмів підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів, серед яких особлива увага надається кластерному підходу (Рекомендації, 2010: 9).

Європейський досвід свідчить, що створення транскордонного партнерства зумовлює суттєві переваги для транскордонних регіонів і дає можливість активного залучення громадських, приватних організацій та третього сектору з обох сторін кордону, використання їх знань та інтересів з питань транскордонної діяльності в галузі туризму.

Як правило, транскордонні кластери формуються в умовах вже ustalених транскордонних взаємозв'язків між суб'єктами підприємництва прикордонних територій сусідніх країн, а їхня ефективна діяльність ґрунтується на взаємовигідній співпраці суб'єктів господарювання, органів влади, неприбуткових і громадських організацій цих територій.

Це дає підстави стверджувати, що поширення мережі транскордонних туристичних кластерів в українсько-словацькому, українсько-угорському, українсько-румунському та українсько-польському транскордонних регіонах є найбільш перспективним напрямом активізації зовнішньоекономічних зв'язків на досліджуваній території.

Одним із таких проектів, на думку Н. Габчак, може стати туристичний кластер, що охоплюватиме Закарпатську область України та прикордонні території, зокрема: регіон Саболч-Сатмар-Берег в Угорщині, Кошіцький та Пряшівський краї Словаччини, а також район Сату-Маре в Румунії. Функціонування цього кластера поширюватиметься на всі чотири транскордонні регіони, сформовані між Україною та ЄС (Габчак, 2016).

Кластерний підхід до транскордонного туризму, на погляд Н. Кулі, дає можливість більш далекоглядно дивитися на цю галузь і віднаходити унікальні економічні можливості. Вони полягають у тому, що кордони цієї галузі економіки постійно розширюються. Сьогодні в Закарпатській області функціонує 661 підприємство з іноземними інвестиціями із 48 країн світу. Основні інвестори – країни Європейського Союзу, якими на сьогодні в економіку області внесено 241,5 млн. дол. США у такі галузі, як промисловість, оптова та роздрібна торгівля, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність. Успішна багаторічна співпраця з іноземними компаніями показала, що іноземний бізнес може ефективно і спокійно працювати в регіоні, приносячи вигоду як українським, так і закордонним партнерам (Куля, 2014).

Основними передумовами для створення транскордонних туристичних кластерів у межах вищезгаданих транскордонних регіонів, а також інших транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС, є:

- пріоритетність туризму для розвитку прикордонних територій кожної з держав-учасниць;
- позитивна динаміка туристичних потоків за останні декілька років, зростання обсягів взаємних туристичних обмінів у межах транскордонних регіонів;
 - сприятливе географічне розташування на перетині транзитних міжнародних шляхів (автомобільних, залізничних та авіаційних), що сприятиме оптимізації потоків мандрівників;
- значна кількість закладів розміщення туристів, які мають відносно низькі коефіцієнти завантаженості протягом року, а співробітництво на основі впровадження кластерної моделі розвитку туризму в транскордонному регіоні допомогли активізувати туристичні підприємства та забезпечити вищий рівень використання потужностей закладів розміщення у транскордонному регіоні за рахунок створення комплексного туристичного продукту (Габчак, 2016).

Отже, співпраця між прикордонними регіонами Закарпатської області України та її західними сусідами триватиме й надалі. Її пріоритетами є:

- 1) створення єдиної мережі туристично-інформаційних центрів;
- 2) розбудова митної та прикордонної інфраструктури сторін;
- 3) розвиток партнерської мережі між територіальними громадами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями прикордонних регіонів;
- 4) розвиток ділового співробітництва через активізацію інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності між прикордонними територіями в галузі туризму;
- 5) здійснення спільних заходів щодо активізації розвитку туристичної інфраструктури в прикордонних регіонах тощо.

Висновки. Таким чином, екскурс у недалеке минуле показав, які суттєві зміни відбулися в стосунках між Україною та сусідніми країнами Центрально-Східної Європи. За радянських часів взаємини ґрунтувалися на директивно-примусовому характері вказівок, політичній та ідеологічній кон'юнктурній основі, їм були притаманні шаблонність рішень і уніфікація дій, відсутність вираження справжніх інтересів населення. У нових умовах прикордонне співробітництво перетворилося на транскордонне, кардинально змінилися його напрями, форми та інструменти, які спрямовані насамперед на згладжування нерівностей економічного розвитку регіонів, зумовлених наявністю кордонів. Після приєднання до Європейського союзу Словаччини, Польщі та Угорщини транскордонне співробітництво стало складовою концепції європейського співробітництва та інтеграції, основою стабільності, взаємопорозуміння і демократії, що зближує мешканців Європи, створює можливість консенсусу між представниками різних політичних партій та органів влади, які активно співпрацюють із своїми сусідами в дусі співробітництва, дружби, відкритості й солідарності. Розвиток регіональної співпраці в об'єднаній Європі визнаний найбільш дієвим засобом прискорення економічного, соціального та культурного розвитку, механізмом поширення демократії у країнах, що співпрацюють. Тому співпраця сусідніх держав на регіональному рівні цілком відповідає політиці європейської інтеграції нашої держави.

Серед основних проблем подальшого розвитку ТКС за участю Закарпаття – недостатнє інституційно-правове забезпечення системи транскордонного співробітництва українських регіонів; надмірна централізація ЗЕД, обмеження, які не дають можливості місцевим органам самоврядування здійснювати необхідний обсяг міжнародних економічних зв'язків; низька якість обслуговування прикордонного руху через невідповідність проектної пропускну здатності міжнародних автомобільних пунктів пропуску фактичним показникам та їх перевантаженість; недостатній інвестиційний клімат прикордонних регіонів України; неефективне використання грантів; занадто обмежена і слабо розвинута транскордонна інфраструктура, що є основним ускладненням у торгівлі з Україною, та ін. Поряд з економічними і юридичними бар'єрами ТКС важливе значення мають суспільні бар'єри, зокрема негативний історичний досвід, брак психологічної готовності підприємців до бізнесового співробітництва, ментальні різниці, мовні бар'єри, відсутність регіональної транскордонної свідомості, страх втратити самобутність, очікування населення стосовно практичних результатів ТКС часто не виправдовуються. Усунення цих бар'єрів – першочергове завдання, на рівні як держави, так і місцевому.

Перспективною нам вбачається подальша розробка теми створення і розвитку туристичних кластерів за участі Закарпаття і сусідніх регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Габчак, 2016 – Габчак Н. Ф. Туристичні кластери як інструмент підняття соціально-економічного рівня транскордонних регіонів // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми та перспективи сталого розвитку підприємств та регіонів України» (12 травня 2016 року). Дніпропетровськ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/8620>.

Гарагонич, 2010 – Гарагонич В. В. Прикордонне співробітництво України з країнами Центрально-Східної Європи та його значення для розвитку транскордонної співпраці на сучасному етапі // Історичний архів. 2010. Вип. 4. С. 92–97.

Дяченко та ін., 2006 – Дяченко Б. І. Студеняк П. Ю., Чегіль В. І. Транскордонне співробітництво Закарпатської області: етапи становлення та сучасні проблеми збереження гірської лісової екосистеми // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2006. Вип. 20. С. 119–125.

Заблодська, Ахромкін, 2013 – Заблодська І. В., Ахромкін С. М. Інфраструктурні забезпечення активізації міжрегіонального співробітництва в Україні: стан та задуми // Прометей. 2013. № 1. С. 22–25.

Кіш та ін., 2014 – Кіш Є. Лендьел М., Мітряєва С. Транскордонне співробітництво. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakarpattia.com/?p=844>.

Куля, 2014 – Куля Н. Транскордонний туристичний кластер або майбутнє туризму Карпатського європейського регіону [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tourism.uz.ua/st29.html>.

Лизанець, 2010 – Лизанець, О. В. Становлення і розвиток прикордонного співробітництва регіону // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка. Ужгород: Говерла. 2010. Вип. 30. С. 106–111.

Мікула, 2008 – Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: зб. наук. пр. 2008. Вип. 3 (71). С. 129–141.

Передрій та ін., 2003 – Передрій О. С. Студенняк П. Ю., Устич І. І., Дяченко П. І. Прикордонне співробітництво Закарпатської області із суміжними територіями сусідніх держав // Нариси історії Закарпаття. Том III. (1946 – 1991). Ужгород: Карпати, 2003. 648 с.

Приграничное сотрудничество, 1990 – Приграничное сотрудничество социалистических стран: опыт, проблемы, перспективы / Г. И. Шманько, В. С. Будкин, К. Х. Грефе и др. К.: Наук. думка. 1990. 148 с.

Про роботу Закарпатської обласної ради, 2017 – Про роботу Закарпатської обласної ради за період із грудня 2016 року по грудень 2017 року: звіт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakarpatska-rada.gov.ua/oblasna-rada/diyalnist-rady/deputatska-zvitnist/>.

Регіони України, 2005 – Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монограф. / З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новикова, С. А. Романюк та ін. К.: Знання України. 2005. 498 с.

Рекомендації, 2010 – Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / кол. авторів за ред. д.е.н., проф. Н. А. Мікули. Львів: Ін-т регіональних досліджень. 2010. 150 с.

Рубіш, 2013 – Рубіш М. А. Проекти транскордонного співробітництва та їх роль в економіці Закарпатської області // Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 3(2). С. 189–194.

Сочка, 2004 – Сочка К. А. Регіональні особливості розвитку туристично-рекреаційної галузі Закарпатської області // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Вип. 16. Ужгород: УжНУ. 2004. С. 43–50.

Статистичний щорічник, 2017 – Статистичний щорічник Закарпаття за 2016 рік. Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області. 2017. 594 с.

Степаненко, 2014 – Степаненко Н. О. Розвиток туристичної діяльності України в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс]. Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads/3107-11411-1-PB.pdf>.

У Закарпатській облраді, 2016 – У Закарпатській облраді підписано Рамкову угоду про співпрацю між Угорським центром розвитку та СОТС ТИСА [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uzhgorod.net.ua/news/110474>.

Фуртій, 2016 – Фуртій В. Розвиток туризму у посткомуністичних країнах (Польща, Словаччина, Угорщина): досвід організації для України // Східноєвропейський історичний вісник. 2016. Вип. 1. С. 92–99.

REFERENCES

Habchak, 2016 – Habchak N. F. Turystychni klasteri yak instrument pidnyattia sotsial'no-ekonomichnoho rivnya transkordonnnykh rehioniv [Tourist clusters as a tool for raising the socio-economic level of cross-border regions] // Materialy Vseukrayinskoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi «Aktualni problemy ta perspektyvy staloho rozvytku pidpryyemstv ta rehioniv Ukrainy» (12 travnya 2016 roku). Dnipropetrovsk [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/8620> [in Ukrainian].

Narahonych, 2010 – Narahonych V. V. Prykordonne spivrobitnytstvo Ukrainy z krayinamy Tsentralno-Skhidnoyi Yevropy ta yoho znachennya dlya rozvytku transkordonnnoyi spivpratsi na suchasnomu etapi [Cross-border cooperation of Ukraine with countries of Central and Eastern Europe and its importance for the development of cross-border cooperation at the present stage] // Istorychnyy arkhiv. 2010. Vyp. 4. S. 92–97. [in Ukrainian].

Diachenko et al., 2006 – Diachenko B. I. Studeniak P. Yu., Chehil V. I. Transkordone spivrobitnytstvo Zakarpatskoyi oblasti: etapy stanovlennya ta suchasni problemy zberezhenntya hirs'koyi lisovoyi ekosystemy [Cross-border cooperation of Transcarpathian region: stages of formation and modern problems of preservation of mountain forest ecosystem] // Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya «Ekonomika». 2006. Vyp. 20. S. 119–125. [in Ukrainian].

Zablodska, Akhromkin, 2013 – Zablodska I. V., Akhromkin Ye. M. Infrastrukturni zasoby aktyvizatsiyi mizhrehionalnoho spivrobitnytstva v Ukraini: stan ta zadumy [Infrastructure Enhancement of Interregional Cooperation in Ukraine: State and Concepts] // Prometey. 2013. № 1. S. 22–25. [in Ukrainian].

Kish et al., 2014 – Kish Ye. Lendel M., Mitriaieva S. Transkordonne spivrobitnytstvo [Cross-border cooperation] [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.zakarpattia.com/?p=844> [in Ukrainian].

Kulya, 2014 – Kulya N. Transkordonnnyy turystychnyy klaster abo maybutnye turyzmu Karpat-skoho yevrorehionu [Cross-border tourist cluster or the future of the Carpathian Euroregion] [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://tourism.uz.ua/st29.html> [in Ukrainian].

Lyzanets, 2010 – Lyzanets O. V. Stanovlennya ta rozvytok prykordonnnoho spivrobitnytstva rehionu [Formation and development of border cooperation of the region] // Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Seriya: Ekonomika. Uzhhorod: Hoverla, 2010. Vyp. 30. S. 106–111. [in Ukrainian].

Mikula, 2008 – Mikula N.A. Stratehiya formuvannya ta pidtrymky rozvytku transkordonnykh klasteriv [Strategy for the formation and support of the development of cross-border clusters] // Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Klasteri ta konkurentospromozhnist prykordonnykh rehioniv: zb. nauk. pr. 2008. Vyp. 3 (71). S. 129–141. [in Ukrainian].

Peredrii et al., 2003 – Peredrii O. S. Studenniak P. Yu., Ustych I. I., Diachenko P. I. Prykordonne spivrobitnytstvo Zakarpatskoyi oblasti z sumizhnymy terytoriyamy susidnikh derzhav [Cross-border cooperation of Transcarpathian region with neighboring territories of neighboring states] // Narysi istoriyi Zakarpattya. Tom III. (1946–1991). Uzhhorod: Karpaty. 2003. 648 s. [in Ukrainian].

Prigranichnoye sotrudnichestvo, 1990 – Prigranichnoye sotrudnichestvo sotsialisticheskikh stran: opyt, problemy, perspektivy [Cross-border cooperation of the socialist countries: experience, problems, perspectives]. K.: Nauk. dumka. 1990. 148 s. [in Russian].

Pro robotu Zakarpatskoyi oblasnoyi rady, 2017 – Pro robotu Zakarpatskoyi oblasnoyi rady za peryod Iz hrudnya 2016 roku po hruden 2017 roku: zvit [About the work of the Transcarpathian Regional Council for the period from December 2016 to December 2017: report] [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakarpatska-rada.gov.ua/oblasna-rada/diyalnist-rady/deputatska-zvitnist/> [in Ukrainian].

Rehiony Ukrainy, 2005 – Rehiony Ukrainy: problemy ta Priorytety sotsialno-ekonomichnoho rozvytku: monohraf. Regions of Ukraine: problems and priorities of socio-economic development]. Kyiv: Znannya Ukrainy. 2005. 498 s. [in Ukrainian].

Rekomendatsiyi, 2010 – Rekomendatsiyi odnosytelno Vprovadzhennya Novykh form transkordonnoho spivrobitnytstva [Recommendations on the introduction of new forms of cross-border cooperation]. Lviv: In-t rehionalnikh DOSLIDZHEN. 2010. 150 s. [in Ukrainian].

Rubish, 2013 – Rubish M. A. Proekty transkordonnoho spivrobitnytstva ta yikh rol v ekonomitsi Zakarpatskoyi oblasti [Cross-border cooperation projects and their role in the economy of the Transcarpathian region] // Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen. 2013. Vyp. 3 (2). S. 189–194. [in Ukrainian].

Sochka, 2004 – Sochka K. A. Rehionalni Osoblyvosti rozvytku turystychno-rekreatsiyanoi Haluzi Zakarpatskoyi oblasti Regional peculiarities of development of tourist and recreational area of Transcarpathian region // Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya «Ekonomika». Vyp. 16. Uzhhorod: UzhNU. 2004. S. 43–50. [in Ukrainian].

Statystychnyy shchorichnyk, 2017 – Statystychnyy shchorichnyk Zakarpattya za 2016 rik [Statistical Yearbook of Zakarpattya for 2016]. Uzhhorod: Holovne upravlinnya statystyky u Zakarpatskiy oblasti. 2017. 594 s. [in Ukrainian].

Stepanenko, 2014 – Stepanenko N. O. Rozvytok turystychnoyi diyal'nosti Ukrainy v uslovyyakh yevrointehratsiyi [Development of tourism activity of Ukraine in the conditions of European integration] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: file:///C:/Users/User/Downloads/3107-11411-1-PB.pdf. [in Ukrainian].

U Zakarpatskiy obradi, 2016 – U Zakarpatskiy obradi pidpisano Ramkovu uhodu pro spivpratsyu mezhdu Uhorska tsentrom rozvytku ta YEOTS TYSA [The framework agreement on cooperation between the Hungarian Development Center and the IOTS TISA was signed at the Transcarpathian Regional Council] [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://uzhgorod.net.ua/news/110474> [in Ukrainian].

Furtiy, 2016 – Furtiy V. Rozvytok turyzmu u postkomunistichnikh krainach (Polshcha, Slovachchyna, Uhorshchyna): dosvid orhanyzatsyy dlya Ukrainy [Development of tourism in postcommunist countries (Poland, Slovakia, Hungary): experience of organization for Ukraine] // Skhidnoevropeyskiy istorychnyy visnyk. 2016. Vyp. 1. S. 92–99. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.02.2018 р.